

CICERO ÎN CILICIA *

DE

KAZIMIERZ KUMANIECKI

(Varșovia)

Cînd, la 1 mai 51, Cicero pleca din Roma, dispoziția lui nu era prea bună și, după cum afirmă chiar el într-una din scrisorile sale, « își ascundea cu greu supărarea ». Îl neliniștea mai ales situația provinciei pe care trebuia s-o preia de la predecesorul său Appius Claudius Pulcher, fratele mai mare al lui Clodius. Îl mai neliniștea și întrebarea dacă în timpul guvernării nu va trebui să se lupte cu parții, care, recîștigînd Mesopotamia în urma războiului cu Crassus, se aflau acum la Eufrat și, contînd pe simpatia populației din Asia Mică, ar fi putut invada cu ușurință Siria, trecînd lanțul munților Amanus, care formau granița între Siria și Cilicia. Lipsit cu totul de preocupări și de talente militare, Cicero nu se vedea bucuros în rolul unui viitor comandant. Pe deasupra și numărul trupelor din provincie era foarte redus, iar consulul Servius Sulpicius Rufus nu se arătase de acord cu recrutări suplimentare în Italia (Cf. *Ad fam.* 3,3,1). De aceea Cicero, chiar după plecarea sa din Roma, stăruia mereu, în scrisorile sale pe lângă Atticus, pentru ca, prin mijlocirea consulului Marcellus, acesta să obțină dreptul de a recruta trupe suplimentare. Mai mult decît orice îl chinuia însă gîndul că era silit să părăsească Italia tocmai într-o vreme cînd — după părerea lui — prezența sa în Roma era mai necesară. O hotărîre a senatului ca aceea care prevedea să se retragă lui Caesar guvernămîntul Galiei putea duce, în judecata lui Cicero, la evenimente neprevăzute și periculoase. De aceea, la plecare, acesta l-a rugat pe prietenul său Coelius Rufus să-i relateze cît mai amănunțit desfășurarea evenimentelor.

La aceste griji mari se adăugau și altele mai mici: cei 800 000 de sesterți pe care îi datora lui Caesar și pentru achitarea cărora nu înceta să ceară sprijinul lui Atticus (*Ad Att.*, 5,4 pass.); ținerca în frîu a propriei sale cohorte pretoriene, compusă din tineri nobili înclinați spre abuzuri, în sfîrșit mări-

* Paginile ce urmează reprezintă un capitol dintr-o amplă monografie închinată de autor lui Cicero, de curînd apărută în limba polonă (Varșovia, 1959).

tișul Tulliei, care tocmai divorțase de Crassipes. Unul dintre candidați, Servius Sulpicius, pentru care pețea Servilia, soția lui Appius Claudius, nu-i plăcea fiicei, iar al doilea, Dolabella, nu-l prea încânta pe tată (*Ad Att.*, 5,4,1). Dar nu numai fiica îi pricinuia neazuri lui Cicero. Nu mai puține supărări îi producea căsătoria Pomponiei cu Quintus, care putea să arunce o umbră și asupra prieteniei celor doi frați cu Atticus. În timpul șederii lui Cicero la Arcanum s-a ajuns la neînțelegeri familiale în urma cărora, jignită, Pomponia n-a mai vrut să stea la masă cu familia lui Cicero. Dacă în trecut Marcus Cicero căuta să exercite o influență moderatoare asupra impulsivului său frate, acum se situa de partea acestuia. În scrisoarea către Atticus, Cicero scrie (*Ad Att.*, 5,1,3): « Niciodată fratele meu n-a dat dovadă de mai multă dragălașenie iar sora ta de mai multă asprime. Poți să-i spui din parte-mi că, în această împrejurare, s-a purtat nepolitic ».

În drum spre Brundisium, unde trebuia să se imbarce pe o corabie spre Grecia, Cicero s-a oprit la proprietățile sale: pînă la Tusculum l-a condus Atticus, rugîndu-l să intervină în neînțelegerile dintre Quintus și Pomponia; la 3 mai s-a întîlnit cu fratele său la Arpinum; de acolo, la 4 mai, a vizitat proprietatea fratelui său de la Arcanum, cu gîndul să aplaneze neînțelegerile de care îi vorbise Atticus. Misiunea aceasta n-a prea reușit, de vreme ce s-a ajuns la o înăsprire a raporturilor dintre soți. Înainte de a-și continua drumul, Cicero și-a mai vizitat și proprietatea de la Aquinum, îndreptîndu-se apoi prin Formiae spre Minturnae, unde a ajuns la 5 sau 6 mai. Aici s-a despărțit de Aulus Torquatus, care-l însoțise tot drumul. La 7 mai Cicero a ajuns la proprietatea următoare, care se găsea pe drumul ce trecea prin Cumae. Acolo a dat parcă peste « o mică Romă, atîți oameni se strînseseră în jurul [său] » (*Ad Att.*, 5, 2, 2). Dintre cei ce l-au vizitat pe Cicero, cea mai mare bucurie i-a făcut-o Hortensius, care venise dintr-o localitate învecinată, Bauli; i-a făcut plăcere și vizita lui Gaius Furnius, ales de curînd tribun al poporului. Chiar de-atunci, Cicero i-a rugat pe toți aceștia să-l ajute, exercitîndu-și toată influența ca nu cumva să i se prelungească mandatul de guvernator al Ciliciei.

Următoarea oprire a făcut-o la proprietatea sa din Pompei, de unde la 10 mai trimite o nouă scrisoare către Atticus (*Ad Att.*, 5, 2). Toată vremea a fost neliniștit din cauza hotărîrii senatului de a i se retrage lui Caesar puterea în Galia și din cauza zvonurilor (ulterior dovedite false), după care Caesar din proprie inițiativă i-ar fi îndemnat pe locuitorii Galiei Transpadane să-și aleagă *quattuorviri* în municipii, ceea ce însemna un pas spre acordarea cetățeniei romane. În scrisoarea amintită (*Ad Att.*, 5, 2) Cicero îi scrie lui Atticus: « Mă tem de mari tulburări. Însă știri mai precise voi afla de abia de la Pompeius ».

Ultima proprietate a lui Cicero, situată în sudul Italiei, era Pompeianum, așa că pentru restul drumului era nevoit să profite de ospitalitatea unor cunoscuți. Noaptea de 10 spre 11 mai și-a petrecut-o în *ager Trebulanus*, la cunoscutul său Pontius; la 11 mai spre seară a ajuns la Beneventum și de acolo a trimis din nou o scrisoare către Atticus (5, 3). În aceasta, Cicero se ocupă din nou de toate problemele care-l nelinișteau, și anume: căsnicia Tulliei și candidații la mîna ei, datoria către Caesar și recrutarea de trupe suplimentare. Problema datoriei apare în scrisorile următoare, din Venusia și Tarent, redac-

tate la 15, respectiv 19 mai (*Ad Att.*, 5, 5 și 5, 6), și expediate imediat după sosirea sa la Tarent. Aici a fost, timp de 3 zile, oaspetele lui Pompeius, care se afla în localitate pentru o cură. Din motive lesne de înțeles, Cicero nu putea să-și informeze, în scris, prietenul despre convorbirile intime cu Pompeius. Totuși, într-o frază adresată lui Atticus, lasă să se înțeleagă esențialul acestor convorbiri: « plecînd de aici, am lăsat în Pompeius un cetățean eminent, cît se poate de decis să respingă lucrul de care ne temem » (*Ad Att.*, 5, 7).

După o ședere de 3 zile la Tarent, Cicero a ajuns la Brundisium în ziua de 22 mai (*Ad fam.*, 3, 3, 1), unde a rămas 12 zile (*Ad Att.*, 5, 8, 1). La această întîrziere l-au silit atît « o boală ușoară » (*Ad Att.*, 5, 8, 1), cît și așteptarea lui Pomptinus, care urma să-l însoțească în calitate de legat.

Deoarece se temea de un război cu parții, Cicero se străduia să-și aleagă ca legați oameni cu experiență militară, cîștigînd pentru această funcție pe fratele său Quintus, pe Gaius Pomptinus, pe Marcus Anneius și pe Lucius Tullius; dintre aceștia, cel mai mult se putea bizui pe fratele său, care, sub conducerea lui Caesar, făcuse școală serioasă în Galia, unde condusesese singur mari unități militare; putea conta de asemenea și pe Gaius Pomptinus, care la vremea sa, în timpul consulatului lui Cicero, arestase pe conjurați pe Pons Mulvius, iar mai tîrziu, în anul 61, ca guvernator al Galiei Narbonensis, învinsese pe allobrogi și celebrase un triumf în anul 54; totuși, cu Pomptinus nu s-a întîlnit la Brundisium, ci de abia la Atena. La Brundisium l-a ajuns pe Cicero știrea că Milo, pe care-l apăraseră altă dată în fața judecătorilor se plînge de faptul că prin intermediul unui libert al Terenției ar fi cumpărat o parte a bunurilor condamnatului, confiscate după proces. Cicero se adresează lui Atticus cu rugămîntea să cerceteze întreaga problemă, explicîndu-i că, după sfatul lui Duronius, unul din prietenii lui Milo, permisesese lui Filotimus să intre în asociație cu cumpărătorii bunurilor acestuia, pentru ca nu cumva un cumpărător cu totul străin și rău voitor să-l lipsească pe Milo cu totul de sclavi și pentru ca să se asigure zestrea Faustei, soția acestuia (*Ad Att.*, 5, 8). Totuși, dacă lucrul era de natură a produce nemulțumiri lui Milo, Filotimus n-avea decît să se retragă din asociație; hotărîrea rămînea la aprecierea lui Atticus (*Ad Att.*, 5, 8, 3): « Hotărăște ceea ce ți se va părea mai potrivit cu onoarea, numele și interesul meu ». La Brundisium Cicero l-a întîlnit pe Quintus Fabius, legatul lui Claudius Pulcher, guvernatorul Ciliciei, care i-a arătat copia scrisorii prin care guvernatorul aducea la cunoștința senatului eliberarea a numeroși soldați. E cert că asigurarea lui Fabius că în clipa plecării sale din provincie efectivul trupelor nu fusese încă micșorat, nu-l putea bucura prea mult. Două scrisori ale lui Cicero către Claudius Pulcher, deși foarte cordiale, conțin o anumită notă de neliniște; se desprinde din ele teama pentru situația provinciei. Caracteristic din acest punct de vedere sînt următoarele două propoziții (*Ad fam.*, 3, 3, 2): « Din considerație pentru tine, sînt de acord cu tot ce vei decide, dar sînt ferm convins că vei hotărî tot ce vei socoti că-mi este favorabil ». Noua prietenie, care data din timpul funcției de augur a lui Cicero, cînd aceasta fusese asistat de Claudius, era pusă acum la încercare.

În jurul lui 5 iunie Cicero a părăsit Brundisium și s-a îndreptat spre Dyrrachium, plutind apoi de-a lungul țărmului ca să ajungă la 14 iunie la Actium, în golful Ambraciei. A călătorit încet, oprindu-se mai mult la Corcyra și pe insulele Sybotice, între Corcyra și Actium. Deoarece frații Cicero navigau

de-a lungul posesiunilor din Epir ale lui Atticus, erau aprovizionați din belșug cu de-ale mîncării, ceea ce le-a permis aranjarea unor mese « demne de preoții salieni » (*Ad Att.*, 5, 9, 1). Tot grupul a ajuns la Actium în cea mai bună dispoziție. Aici trebuia să se ia o hotărîre în privința drumului spre Atena. Cicero a ales calea de uscat, nevoind să se expună oboselilor plutitului și ale înconjurării capului Leucas; de bună seamă că și considerațiile pentru *decorum* au jucat un rol important. I se părea că apariția sa la Patras pe niște corăbii mici și fără bagaje n-ar corespunde demnității unui proconsul. S-a îndreptat prin urmare către Atena pe uscat. În scrisoarea către Atticus din etapa aceasta, Cicero arată că s-a decis să se poarte cu grecii « cît mai modest și cu măsură »; totodată își reînnoiește rugămîntea de a se preîntîmpina din vreme o eventuală prelungire a guvernării sale și îi aduce aminte lui Atticus de necesitatea plătirii datoriei către Caesar.

La Atena Cicero a ajuns în jurul lui 25 iunie, locuind la filozoful academic Aristus, fratele cunoscutului conducător al Academiei, Antiochos din Ascalon (*Ad Att.*, 5, 10, 5). Și Quintus a locuit la un filozof, la cunoscutul epicureu Xenon, a cărui locuință se afla în apropierea casei lui Aristus. Șederea la Atena, în mijlocul filozofilor și a « podoabelor orașului », i-a produs lui Cicero multă plăcere. Printre cei mai apropiați însoțitori și prieteni ai săi se număra la data aceea dușmanul său de odinioară, Caninius Gallus, care în tot timpul șederii la Atena nu s-a dezlipit de lîngă el. Cicero și-a recîștigat liniștea, cînd, după sosirea mult așteptatului Pomptinus, legatul său, și aceea a prietenului său Tullius (*Ad Att.*, 5, 11, 4), n-a mai lipsit nimeni dintre funcționarii și legații care-l însoțeau. Comportarea parților îl umplea de speranțe pentru viitor și tot ce-și dorea era doar « ca zeii să facă să fie întotdeauna așa » (*ib.*). Se bucura mai ales de purtarea suitei sale despre care scria: « Te asigur că pînă acum nici eu și nici vreunul dintre însoțitorii mei n-am constituit o povară nici pentru orașe, nici pentru persoanele particulare; nu luăm nici măcar ceea ce ne permite legea Iulia. Toți însoțitorii mei au hotărît să păstreze bunul meu nume » (*Ad Att.*, 5, 10, 2). În scrisoarea din 6 Iulie (*Ad Att.*, 5, 11, 5) Cicero constată: « De-a lungul drumului meu prin Grecia, lumea se uită cu admirație la mine. Nu am nici un motiv, pînă acum, să mă plîng de oamenii mei și mi se pare că ei își dau seama de firea mea, de misiunea lor și de condițiile în care i-am luat cu mine. Se îngrijesc de cinstea mea și dacă zicătoarea — « cum e stăpîna... » e adevărată, nu se vor schimba nici pe viitor ».

În timpul șederii sale la Atena, Cicero a intervenit în problema ruinelor casei lui Epicur: ele se găseau pe terenul destinat de către Areopag nobilului roman exilat Gaius Memmius. Deoarece Patron, conducătorul de atunci al școlii epicureice, și alți epicurei țineau foarte mult ca acest teren să nu fie acoperit de construcții, s-au adresat lui Cicero, rugîndu-l să intervină, cită vreme se găsea încă la Roma. Acum însă, profitînd de prezența lui la Atena, au hotărît să se ocupe îndeaproape de această problemă. La rugămîntea lor, Cicero s-a adresat în scris lui Memmius, care la acea dată lipsea din Atena, ca să renunțe la construirea unei clădiri pe acel loc. Cicero subliniază în această scrisoare că, avînd în vedere prietenia care-l leagă de Patron, ține să fie luată în considerare cererea epicureilor, deși el nu împărtășește părerile lor filozofice. În această scrisoare îi demonstrează lui Memmius că nu trebuie să se

opună unui astfel de «mărunțiș», dacă Patron ține atât de mult la aceste ruine. «Ar fi mai greu să ți se ierte ție decît lui, mai ales că vă certați pentru un amănunt... Dacă ar fi să-i criticăm zelul, ar trebui să condamnăm întreg felul său de viață și de gîndire, conforme cu filozofia sa. Însă, pe Hercules, nici față de el și nici față de alți epicurei nu simt vreo repulsie deosebită: mai degrabă trebuie să-l iertăm că se îngrijește atât de mult de un asemenea lucru și aceasta cu atât mai mult cu cît nu o face din rea voință, ci din prostie» (*Ad fam.*, 13, 1, 4). Cicero își încheie scrisoarea cu cuvintele: «Te rog deci să scrii oamenilor tăi să obțină revocarea hotărîrii Areopagului, cu propriul tău consimțămînt» (*Ad fam.*, 13, 1, 5). Din această scrisoare reiese o adîncă omenie și respectul pe care Cicero știe să-l manifeste față de o concepție diferită de a sa; mai trebuie admirată și măestria cu care folosește argumentele spre a convinge pe cel căruia îi este adresată scrisoarea.

Primele știri trimise de către Coelius Rufus, Cicero le-a primit încă înainte de plecarea sa de la Atena. Coelius Rufus, vechi prieten al lui Cicero, a luat în serios rugămîntea acestuia, dar, deoarece era prea leneș ca să transcrie personal toate edictele și hotărîrile senatului și să înregistreze toate zvonurile care circulau prin oraș, a angajat în acest scop pe cineva anume (*Ad fam.*, 8, 1, 1). Acesta nu a neglijat să-i transmită lui Cicero chiar numele gladiatorilor care apăreau în arenă și lista proceselor amîinate (*Ad fam.*, 2, 8, 1). Scrisoarea din 25 mai, anexată acestui pachet de știri, cuprindea de altfel și două informații interesante și adevărate: amînarea de către consulul Marcellus, pînă la 1 iulie, a propunerii «referitoare la urmașul lui Caesar în Galia» și zvonurile cu privire la Caesar: acesta ar fi fost asediat de către bellovaci și izolat de restul armatei. După relatarea lui Coelius, adversarii lui Caesar erau bucuroși de acest insucces, dar se temeau să vorbească deschis despre el. Unul dintre cei mai înrăiți optimați, Domitius Ahenobarbus ar fi răspîndit toate acestea pe ascuns «ducînd degetul la gură». Alături de aceste știri Coelius transmitea și un zvon care l-a înveselit desigur pe fostul consul. Imediat după plecarea lui Cicero, s-a răspîndit vestea că ar fi fost omorît, în timpul călătoriei, de dușmanul său Quintus Pompeius, fostul tribun al poporului, care se afla în exil (*Ad fam.*, 8, 1, 3—4).

Primind atîtea știri, dovada marelui zel al tînărului său prieten, de bună seamă Cicero a zîmbit, de vreme ce în scrisoarea prin care confirmă primirea lor menționează că nu-l interesează lista proceselor amîinate și nici lista gladiatorilor: «N-am pretenția să-mi relatezi nici măcar cele mai importante lucruri, dacă nu mă privesc personal. Nu aștept de la tine știri despre prezent ci — ca de la un om înzestrat cu darul previziunii — despre viitor» (*Ad fam.*, 2, 8, 1).

Călătoria de la Atena la Efes a durat 16 zile. Corăbiile rhodiene cu fundul plat, pe care călătorea Cicero cu suita sa, nu ofereau suficientă siguranță în perioada intemperiilor, iar marea era furtunoasă. De aceea Cicero nu se grăbea și se oprea chiar pe insulele mici. Încă din prima zi de călătorie a început să sufle un vînt potrivnic, încît cu greu au ajuns la capul Zoster, unde au așteptat toată ziua următoare, adică 7 iulie, o schimbare a vîntului. La 8 iulie a părăsit Zoster-ul, pe o vreme frumoasă și, oprindu-se pe insulițele Keos, Gyaros și Siros, au ajuns la 11 iulie la Delos. Pe insulița Gyaros îl aștepta a doua scrisoare a lui Coelius (*Ad fam.*, 8, 2, 1). Ea aducea știrea neplăcută că pe Messalla, care fusese achitat în procesul *de ambitu*, îl amenința

un nou proces pe baza legii *de sodaliciis*. Din Delos Cicero trimite o scrisoare către Atticus și Hortensius cu rugămintea de a-l ajuta pe Messalla (*Ad Att.*, 5, 12, 2).

Șederea în insula Delos s-a prelungit din nou, în așteptarea unor vânturi favorabile, care să permită continuarea navigației spre Samos. Acolo îl așteptau numeroase delegații ale orașelor grecești și multe persoane particulare, care doreau să discute treburile lor cu noul guvernator. La fel s-au petrecut lucrurile și la Efes, unde Cicero a ajuns la 22 iulie, salutat deopotrivă de arendașii veniturilor publice și de reprezentanții orașelor grecești. Fără îndoială că interesele acestor două grupe erau contradictorii, deoarece în toate provinciile romane arendașii căutau să stoarcă cât mai mult de la populația locală. Cicero, ca toți guvernatorii « drepti », socotea că trebuie să « satisfacă ambele părți » (*Ad Att.*, 5, 13). Sarcina aceasta îi era ușurată de faptul că, în clipa sosirii, convențiile între arendașii impozitelor și reprezentanții orașelor erau deja încheiate. Totuși, chiar la Efes, noul guvernator a putut face cunoștință cu metodele teroriste de exploatare folosite de predecesorul său Appius Claudius Pulcher. Printre delegațiile venite să-l salute pe Cicero la Efes, se afla și delegația orașului Salamina din insula Cipru, care făcea parte din provincia Cilicia și care s-a plîns de actele de samavolnicie săvârșite de prefectul de acolo, Scaptius. Acesta era un cămătar, care împrumutase orașului Salamina o sumă de bani cu o dobîndă anuală de 48%, în timp ce procentele normale erau doar de 12%. În realitate, creditorul orașului nu era Scaptius, ci ginerele lui Appius, Marcus Brutus, care în calitate de senator nu avea voie să se ocupe cu camăta în mod oficial. Avînd în vedere jena financiară în care se găsea orașul grevat peste măsură de procente, Brutus urmărea să stoarcă pentru orice eventualitate sumele datorate. Cu ajutorul socrului său obținuse ca Scaptius să devină prefect al Salaminei, ceea ce a făcut posibilă strîngerea datoriilor împreună cu procentele cămătărești. Scaptius, avînd la dispoziție o unitate de cavalerie, a împins atît de departe lipsa de scrupule în urmărirea datoriilor încît a înconjurat cu armată clădirea consiliului orașenesc, cu care ocazie cinci consilieri au murit de foame. Informat de aceste lucruri, Cicero a îndepărtat fără întîrziere armata de pe insulă, rechemîndu-l și pe Scaptius din funcția pe care o ocupa; totodată a stabilit principiul că, în timpul guvernării sale, nici un om de afaceri nu va putea să ocupe o funcție militară.

În Efes, Cicero a zăbovit 4 zile, primind pe prietenul său Nigidius Figulus și pe filozoful Kratypos, ambii veniți în mod special de la Mitilene ca să-l întîlnească. La 26 iulie Cicero a părăsit Efesul și în ziua următoare ajunge la Tralles. Aici îl aștepta Lucius Lucilius cu o scrisoare din partea lui Appius Claudius și cu știrea că pe acesta din urmă nu-l va mai găsi în Laodicea, deoarece pornise spre Tarsos. Cicero a căpătat astfel certitudinea că Appius evită să-l vadă, deoarece nici întîlnirea anterioară, fixată de Appius în Pamfilia, la Side, nici acea de acum, din Laodicea, n-au avut loc. Cu toate acestea Cicero i-a trimis lui Appius o scrisoare politicoasă (*Ad fam.*, 3,5), asigurîndu-l de prietenia și de recunoștința sa pentru faptul de « a fi pregătit totul astfel, încît să ușureze activitatea noului guvernator », indicîndu-i totodată și traseul călătoriei sale mai departe (*Ad fam.*, 3, 5, 2). Cu excepția acestor neajunsuri, Cicero continua să fie în cea mai bună dispoziție la Tralles. Îl bucura primirea

favorabilă făcută de greci și faptul că, în legătură cu aceasta, « nu a mai dat loc la nici un fel de cheltuieli » (*Ad Att.*, 5, 14, 2). De asemenea a primit cu mulțumire știrea că parții stăteau liniștiți, că Appius a potolit o răscoală a trupelor și că solda de la 15 iulie fusese plătită (*ibidem*). Totuși, la 31 iulie această dispoziție sufletească s-a schimbat, în orașul Laodicea.

Ca să avem o imagine mai clară a situației, trebuie amintit că în componența provinciei a cărei administrare o prelua Cicero intrau, în afara Ciliciei, și 3 dieceze asiatice, mai precis frigiene: Pamfilia, Lykaonia cu orașele Ikonium, Isauria, Pisidia și insula Cipru. Laodicea era prin urmare primul oraș în care Cicero apărea în calitate de guvernator. Iată cum descrie el impresiile sale din acest oraș (*Ad Att.*, 5, 15, 1—2): « ... Mă întreb cum trăiesc aici? ... Mi-e dor de lume, de for, de Roma, de casă, de voi ... Aici am cheltuieli uriașe. Dezinteresarea materială, pe care, după sfatul tău, am luat-o ca principiu, este împinsă atât de departe încît mă îndoiesc că-ți voi putea plăti datoria fără a contracta un nou împrumut. Nu dau la iveală rănilor făcute acestei provincii de către Appius, dar ele sînt atât de uriașe, încît nu e posibil să le acopăr ». Rănilor acestea i se arătau tot mai limpede, pe măsură ce vizita celelalte orașe ale diecezelor asiatice. După Laodicea, Cicero, a vizitat Apamea, unde a zăbovit 4 zile, apoi Synnada, unde s-a oprit 3 zile, în sfîrșit Philomelium, unde de asemenea a petrecut 3 zile (*Ad fam.*, 15, 4, 2). « Pretutindenii — scrie el lui Cato, — făcînd cunoscut edictul meu pretorian în numeroase adunări, am ușurat orașele de impozitele nemăsurate, de camăta grea și de datoriile contractate cu procente foarte mari ». Lui Atticus îi caracterizează astfel situația din provincie: « Nicăieri n-aud altceva decît că nimeni nu poate să plătească impozitele fixate și că au trebuit să vîndă tot ce aveau. Pretutindenii se aud numai plîngeri și se văd doar pustiiri, care nu sînt opera unui om, ci a unei fiare sălbatice. Ce să-ți mai spun? Sînt dezgustat » (*Ad Att.*, 5, 16, 2).

Dintre multele plîngeri înfățișate lui Cicero, unele îl atacau pe Appius fățiș. La fel ca și alți guvernatori, acesta urmărise ca orașele provinciilor guvernate de el, după terminarea perioadei sale de guvernare, să trimită la Roma delegații cu laude la adresa guvernatorului abia ieșit din funcție. Delegațiile acestea erau foarte costisitoare și grevau în mod inutil echilibrul bugetar zdruncinat al provinciei jefuite. La Apamea, delegația orașului s-a plins de suma prea mare legată de cheltuielile călătoriei (*Ad fam.*, 3, 8, 2). După ce a ascultat delegația, Cicero a făcut cunoscut că el nu se împotrivesc ca delegații înșiși să acopere cheltuielile drumului, dar nu a fost de acord ca aceste cheltuieli să greveze bugetul orașului. În afară de aceasta a interzis orice fel de plecări din provincie fără aprobarea sa. Aflînd de această hotărîre, Appius a interpretat-o ca pe o măsură îndreptată împotriva sa, ceea ce desigur că era adevărat, deoarece pe Cicero îl iritase comportarea lui Appius, care, evitînd întîlnirea cu succesorul, își prelungea în felul acesta guvernarea. Într-adevăr, în timpul cînd Cicero făcuse cunoscut edictul său pretorian și ținea judecăți la Laodicea, Apamea și în alte orașe, Appius făcea același lucru la Tarsos. Deocamdată însă Cicero nu avea destul timp ca să se apuce de punerea în ordine a administrației provinciei, deoarece mult mai importantă era punerea în ordine a chestiunilor militare. Ca urmare a răscoalei nu de mult potolite a trupelor, la Philomelium se găseau 5 cohorte fără comandanți și chiar fără centurioni, în timp ce restul armatei stătea în tabără în Lycaonia (*Ad fam.*,

15, 4,2). Din ordinul lui Cicero, Marcus Anneius urma să conducă toată armata la Iconium, cel mai mare oraș al Lycaoniei, iar Cicero însuși se ocupa cu strângerea unui corp de veterani și a unor unități de cavalerie și de trupe auxiliare, procurate de regii aliați cu Roma. La 17 august Cicero a ajuns la Iconium, iar la 28 august și-a trecut în revistă trupele, destul de puține la număr. Acestea cuprindeau abia două legiuni, despre care Coelius scria că « n-ar putea apăra nici măcar o trecătoare » (*Ad fam.* 8, 5, 1). La 29 august, când a avut intenția să plece în Cilicia, au apărut la el trimișii regelui Antiochus din Commagene, aliatul romanilor, cu știrea neliniștitoare că unități importante ale parților, sub conducerea prințului moștenitor Pacorus, trec Eufratul. Desigur că nu se putea bănui în ce direcție vor lovi parții și dacă vor ataca Syria sau și Cappadocia, stăpînită de prietenul romanilor, Ariobarzanes. Cicero conștient pe cohorta pretoriană, care se afla la Epiphania și care, pînă la un punct, reprezenta o apărare pentru cele două trecători ce duceau din munții Aman în Cilicia, a socotit că cea mai amenințată este Cappadocia și a considerat oportun să-l apere pe Ariobarzanes. A pornit prin urmare cu armata de-a lungul lanțului munților Taurus, care separă Cappadocia de Cilicia, pentru ca, în caz de nevoie, să poată trece armata și în Cilicia. Pe drum a trimis o scrisoare lui Appius Claudius, cerîndu-i să-i trimită cohortele care-i mai lipseau; cu toate pretențiile pe care le conținea, scrisoarea era formulată pe un ton prietenesc (*Ad fam.*, 3, 6). Trecînd granița Cappadociei, Cicero a stat cu tabăra sa 5 zile (de la 19 pînă la 24 septembrie) în localitatea Cybistra, pînă cînd a aflat că parții nu amenință Cappadocia, ci dimpotrivă au atacat Syria. În timpul șederii sale lângă Cybistra, Cicero era foarte încrezător. Este adevărat că armata sa era puțin numeroasă, dar Deiotarus, regele Galatiei, aliat al romanilor, trimisese soli cu promisiunea că se va înfățișa și el curînd, ceea ce însemna dintr-o dată o dublare a armatei. « ... De va fi nevoie » — scrie Cicero lui Atticus (5, 18, 2) — « ne vom apăra cu arma, sau măcar în întărituri ». I-a dat curaj și credința aliaților. « Am aliați mai credincioși decît oricare alt comandant, aliați pentru care blîndețea și dezinteresarea mea materială apar de-a dreptul de necrezut » (*ibidem*). Prezența lui Cicero în Cappadocia a întărit poziția lui Ariobarzanes față de supușii săi, deoarece unii dintre ei formaseră un complot împotriva regelui urît, atrăgînd în acest complot și pe fratele regelui, pe care l-au îndemnat să primească coroana (*Ad fam.*, 15, 2, 6). Prezența trupelor romane a frînat și intențiile preotului suprem al templului Bellonei din Comana, care, avînd « destulă cavalerie, infanterie și bani », vroia să-l răstoarne pe Ariobarzanes, devotat romanilor (*Ad fam.*, 15, 4, 6); acum însă, sub presiunea trupelor lui Cicero, acesta a fost silit « să renunțe de bună voie la domnie », iar, « regele fără a scoate sabia și fără tulburări și-a întărit puterea și domnia ».

Astfel, Cicero, sînd cîteva zile în Cappadocia, a îndeplinit hotărîrea senatului, care ordonase apărarea regelui credincios romanilor. Prezența lui Cicero la Cappadocia a avut o importanță mare pentru afacerile interne ale acestei țări, deoarece i-a permis să arunce o privire și asupra situației financiare, care depindea de cămătarii romani. În scrisoarea către Atticus (6, 1, 4), el descrie astfel lucrurile: « Nu găsești în toată lumea un regat mai jefuit, un rege mai sărac ». Nici măcar impozitele extraordinare impuse supușilor n-au putut ajunge pentru plata procentelor pentru sumele împrumutate numai

de la Pompeius. Printre creditorii regelui se număra și Brutus, care, direct și prin intermediul lui Atticus, căuta să-l convingă pe Cicero să strângă procentele de la Ariobarzanes. Deoarece regele era gata să ofere lui Cicero o sumă de bani pentru ajutorul dat, Cicero a hotărît să renunțe la această sumă și să-l determine pe rege s-o plătească lui Brutus. Regele a fost de acord cu această înțelegere, dar în cele din urmă și-a schimbat hotărîrea, atunci cînd agenții lui Pompeius i-au cerut să plătească mai întîi lui Pompeius; plata celor 200 talanți datorăți lui Pompeius regele s-a obligat s-o facă în decurs de 6 ani. Prin urmare Cicero a trebuit nu o dată să-i aducă aminte regelui Ariobarzanes de obligația față de Brutus; în iunie 50 Brutus a reușit să încaseze de la rege o sută de talanți (*Ad Att.*, 6, 3, 5). Avînd în vedere datoriile mari ale lui Ariobarzanes la bogătașii romani, nu e de mirare că aceștia erau interesați în menținerea la putere a datornicului lor, deoarece o dată cu căderea acestui « rege respectuos față de zei și prieten al romanilor » (*Ad fam.*, 15, 2, 4), și-ar fi pierdut și ei creanțele lor.

Scrisorile și informațiile care soseau în timpul acesta de la diferiții prieteni ai lui Cicero arătau că parții se îndreaptă în direcția Syriei. Avînd în vedere aceasta, Cicero a hotărît să se retragă din Cappadocia, și, trecînd peste munții Taurus, să intre în Cilicia; după un marș forțat a ajuns la 5 octombrie la Tarsos. Părăsind Cybistra, Cicero a trimis un raport, « consulilor, pretorilor, tribunilor poporului și senatului » (*Ad fam.*, 15, 1, 5); dacă pînă atunci fusese încrezător în fața pericolului care amenința atît din partea parților cît și a localnicilor, acum Cicero nu ascunde gravitatea situației și o prezintă așa cum este: « ...dacă nu veți trimite o armată ca acea pe care o trimiteți de obicei într-un război mare, se va ivi primejdia pierderii acestor provincii din care poporul roman scoate venituri mari. Nu se poate conta pe încorporarea cetățenilor romani care locuiesc în această provincie, deoarece sînt foarte puțini, iar și cei ce sînt fug de frică... Cît privește ajutoarele aliaților, datorită asprimii și nedreptății guvernării noastre, sînt fie atît de neînsemnate că nu reprezintă un ajutor, fie atît de dușmănoase față de noi încît — pe cît se pare — nici nu se poate conta pe ele și nici nu se poate avea încredere în ele... În ceea ce mă privește pe mine, deși nu am decît o mîină de soldați, nu-mi va lipsi curajul și — sper — nici înțelepciunea ».

La Tarsos nu l-a mai găsit pe Appius Pulcher, care între timp părăsise provincia. Cicero a ordonat să fie ocupați munții Aman, care despărțeau Cilicia de Siria, iar el și-a așezat tabăra lângă Epiphania, la 10 octombrie. Aici a aflat că situația se schimbase radical (*Ad fam.*, 15, 4). Parții, care asediaseră capitala Syriei, se retrăseseră, iar cvestorul Cassius îi urmărea cu armata. Primejdia fusese înlăturată fără participarea lui Cicero. Acesta însă nu vroia să se întoarcă fără laurii militari. Avînd în vedere că triburile de munteni, care simpatizau cu parții, se răsculaseră împotriva puterii romane, Cicero a hotărît să « le pacifice ». Cele două legiuni aflate sub ordinele sale au executat această acțiune fără trudă și fără a se expune la vreun pericol. Despre aceste întîmplări relatează astfel în scrisoarea către Cato (*Ad fam.*, 15, 4, 8—9): « La 12 octombrie am pornit cu armata fără bagaje și a treia zi dimineața am fost pe vîrfurile munților Amanus. Aici am împărțit cohorțele și unitățile auxiliare; o grupă era condusă de mine împreună cu fratele meu, în calitate de legat. A doua de legatul Gaius Pomptinus, iar a treia de Marcus Anneius și de Lucius

Tullius. Majoritatea triburilor le-am atacat pe neașteptate și, tăindu-le drumul, le-am nimicit cu totul sau le-am luat în captivitate. Am cucerit Erana, principală localitate a Amanului, care mai degrabă seamănă cu un oraș decât cu un sat și de asemenea și Sepyra și Commoris, — care se află în partea stăpinită de Pomptinus; ei s-au apărat cu vitejie din zorii zilei pînă la ora 4 după masă. După ce am omorît mulți dușmani, am cucerit și alte 6 fortărețe, iar multe le-am ars. După aceasta ne-am așezat tabăra, timp de 4 zile, lângă altarele lui Alexandru, și în acest timp am exterminat resturile acestor munteni tîlhari și am devastat țara pînă la granițele provinciei mele». La 17 octombrie armata l-a aclamat pe Cicero ca *imperator*. La laurii oratorului s-au adăugat laurii de conducător militar.

Simțul dezvoltat al umorului și aprecierea corespunzătoare a posibilităților sale sînt atestate de cuvintele din scrisoarea sa către Atticus. Menționind că timp de cîteva zile și-a așezat tabăra în același loc cu Alexandru cel Mare, adaugă: «Este un general ceva mai bun decît mine și decît tine» (*Ad Att.*, 5, 20, 3). Cu toate acestea, orgoliul înnăscut nu l-a lăsat să nu folosească această victorie pentru autoreclamă. Ca să umfle faptele sale de arme n-a șovăit să retușeze anumite amănunte. Dacă în scrisoarea către Cato scrie, în conformitate cu realitatea, că a procedat la acțiunea de pacificare de abia după primirea știrii despre retragerea părților de lângă Antiohia (*Ad fam.*, 15, 4, 7—8), în scrisoarea către Atticus (5, 20, 3), mai întîi vorbește despre victoria sa și de abia după aceea adaugă: «Ecoul sosirii mele i-a umplut de frică pe parși și i-a dat curaj lui Cassius, închis în Antiohia, care a ajuns din urmă pe fugari și a repurtat o victorie mare asupra lor». Astfel unea printr-un raport de cauzalitate acțiunea de pacificare cu victoria lui Cassius asupra părților.

Dorința de-a repurta un triumf l-a ispitit de asemenea și pe noul guvernator al Syriei, Bibulus, care, mergînd pe urmele lui Cicero, a întreprins și el o acțiune de pacificare cu un rezultat mai puțin favorabil, deoarece cu această ocazie a pierdut o cohortă împreună cu comandanții ei (*Ad Att.*, 5, 20, 4).

Lui Cicero însă nu-i ajungea victoria aceasta și proclamarea sa ca *imperator* de către armată. Ca să-și întărească și mai mult gloria de comandant a hotărît la 18 octombrie să intre în partea independentă a Ciliciei și să cucerească orașul fortificat Pindenissus. Pretextul acestei agresiuni întru nimic justificate l-a găsit ușor, după cum citim în scrisoarea către Cato (*Ad fam.*, 15, 4, 10). «Deoarece locuitorii din Pindenissus au dat adăpost sclavilor fugiți de la noi și au așteptat cu nerăbdare sosirea părților, am socotit că, pentru onoarea statului roman, este de datoria mea să potolesc obrăznicia lor și prin aceasta să înfrîng mai ușor rezistența altora, care nu sînt mulțumiți cu stăpînirea mea». Asediul orașului Pindenissus a durat 57 zile și s-a terminat cu distrugerea și incendierea orașului în prima zi a Saturnalelor (17 decembrie). Toată prada a fost împărțită soldaților. În ziua a treia a Saturnalelor, adică 19 decembrie, cînd Cicero îi scria lui Atticus (5, 20, 5), de pe urma vînzării sclavilor se încasaseră douăsprezece milioane de sesterți. Cicero nu avea nici o îndoială în privința caracterului just al agresiunii sale, iar armata sa, care în timpul asediului nu pierduse nici un soldat, a sărbătorit vesel Saturnalele. După cucerirea orașului Pindenissus, Cicero a luat ostatici «de la

tribul nu mai puțin obraznic și dușmănos romanilor al tebaranilor învecinați» (*Ad fam.*, 15, 4, 10), după care i-a poruncit lui Quintus să organizeze două tabere de iarnă pentru armată «în satele cucerite sau care nu erau încă cu totul pacificate». El însă a părăsit pe dată Cilicia și s-a îndreptat spre diocesele asiatice, spre Laodicea.

Dacă după victoria asupra muntenilor din Aman n-a trimis nici un fel de raport senatului, acum, după cucerirea orașului Pindenissus, Cicero începe să viseze la un triumf, iar pentru început la suplicații solemne, datorite unei victorii repurtate în baza unei hotărâri a senatului. În scopul acesta a scris în ianuarie un raport (care nu s-a păstrat) despre succesele repurtate și o scrisoare către Cato (*Ad fam.*, 15, 4), în care îl ruga destul de insistent să vorbească în senat pentru acordarea unei suplicații. Dar în această problemă s-a înșelat în privința prietenului său. Cato, ce-i drept, l-a lăudat pe Cicero și a prezentat un proiect de hotărâre care atesta că «Cicero prin înțelepciunea și dezinteresarea sa a apărat provincia, l-a salvat pe regele Ariobarzanes și regatul său și a întărit atașamentul aliaților față de republică», totuși, s-a pronunțat împotriva decernării unei suplicații (*Ad fam.*, 15, 5). În afară de Cato, împotriva suplicației s-au pronunțat și un oarecare Favonius, dușmanul lui Cicero, și Hirrus, care fusese înfrânt în alegerile de edil (*Ad. Att.*, 7, 1, 7). În ciuda acestor trei glasuri, hotărârea referitoare la suplicație a trecut fără greutate prin senat și Cicero a putut să fie mulțumit. Mult timp însă a dăinuit în sufletul lui durerea pentru faptul că în acest caz Cato se ținuse atât de riguros de principiul, care altminteri nu mai era respectat de mult, după care o *supplicatio* trebuie să fie hotărârită doar în cazul unei victorii mari, când sînt omoriți cel puțin 5000 de dușmani. În cazul lui Bibulus, Cato s-a pronunțat pentru o suplicație strălucită de 20 de zile. Chiar după un an Cicero îi scria încă lui Atticus: «Scuză-mă că nu pot să suport aceasta și nu o voi suporta» (*Ad Att.*, 7, 2, 7). În aceeași scrisoare îl asigura pe Atticus că dintru început nu s-a gândit de loc la triumf și că aceasta i-a venit în cap abia după scrisoarea nerușinată a lui Bibulus către senat și după suplicația hotărârită în cinstea aceluia, «care cît timp dușmanul era de partea aceasta a Euftratului nu s-a mișcat de loc» (*Ad Att.*, 7, 2, 6). Nedreptatea pe care o simțea Cicero a fost întreținută intenționat de către Caesar, care, dorind să despartă pe cei doi vechi prieteni, îi stîrnea felicitîndu-l deosebit de călduros pe Cicero pentru victoria sa și compătîmîndu-l din pricina nedreptății pe care i-o făcuse acest «Cato nerecunoscător» (*Ad Att.*, 7, 1, 7; 7, 2, 7).

Despre situația din capitală, într-a doua jumătate a anului 51, Cicero era informat în permanență mai ales de Coelius, deși cu mare întârziere, deoarece scrisorile de la Roma în Cilicia ajungeau de abia după 6 săptămîni. Astfel a aflat de rezultatele alegerilor pentru anul 50, în care au ieșit consuli Marcellus și Paulus, edil a rămas Coelius iar unul dintre tribunii poporului, tînărul Scribonius Curio. De alegerea lui Curio erau mulțumiți nu numai Coelius dar aproape întreaga *nobilitas*, deși unii dintre membrii ei se temeau — pe drept cuvînt, cum s-a arătat mai tîrziu — de trecerea lui Curio în tabăra lui Caesar. Coelius era totuși neîncrezător și-l asigura pe Cicero că noul ales va prefera să se alătore senatului și «oamenilor cinstiți» (*Ad fam.*, 8, 4, 2). În februarie îl informa pe Cicero de atașamentul lui Curio pentru Pompeius și de intenția lui hotărîrită de a-l combate pe Caesar (*Ad fam.*, 8, 10 din 18 noiem-

bric). Asigurarea aceasta totuși nu l-a convins prea mult pe Cicero, care-l cunoștea probabil mai bine pe Curio și avea îndoieli în privința constanței părerilor lui politice. În legătură cu aceasta, este caracteristică scrisoarea lui Cicero către tribunul proaspăt ales, în care citim următoarea frază (*Ad fam.*, 2, 7, 1—2): «Nimeni nu te poate sfătui mai bine decât te poți sfătui tu însuși și niciodată n-ai să rătăcești, dacă vei proceda după convingerile tale... Vezi fără nici o îndoială cât de puternic influențează împrejurările asupra situației statului, cât de diferite sînt planurile și cât de nesigure rezultatele lor, cât de nestabile sînt convingerile oamenilor. Dar nu mă îndoiesc că vei ști cîte curse și vanități există în viață. Te rog să nu urmărești vreun lucru nou...»

După cum vedem, rezervele lui Cicero erau juste, de aceea, mai tîrziu, cînd Curio avea să treacă de partea lui Caesar, care-i plătise datoriile, lucrul nu l-a surprins cîtuiș de puțin pe orator, care scrie lui Coelius cele ce urmează (*Ad fam.*, 2, 13, 3): «Curio îl apără acum pe Caesar. Cine a putut să prevadă așa ceva în afară de mine? În ce mă privește, pe viața mea, am prevăzut lucrul acesta». Dacă în aprecierea asupra lui Curio Coelius s-a înșelat, nu s-a înșelat însă în aprecierea situației generale; a prevăzut just că problema Galiei și a succesiunii lui Caesar se va amîna cu cel puțin doi ani (*Ad fam.*, 8, 5). Tot de la Coelius a aflat Cicero că, potrivit cu hotărîrea senatului din 30 septembrie, problema succesiunii lui Caesar urma să fie discutată abia la 1 martie al anului următor.

Dieceza asiatică în care venise după plecarea din Tarsos (*Ad Att.*, 5, 21) era mulțumită de guvernarea sa, deoarece în primele 6 luni ale acesteia, fiind ocupat cu lupta împotriva muntenilor din Aman, «nu se făcuse nesuferit locuitorilor prin nici un fel de porunci» (*Ad Att.*, 5, 21, 7). Tocmai în această perioadă, adică în timpul iernii, predecesorii săi obișnuiau să stoarcă mai mult decât oricînd orașele; centrele mai bogate plăteau sume uriașe ca să fie scutite de încartiruirea trupelor; de exemplu, insula Cipru plătise nu mai puțin de 200 de talanți atici, «în timp ce sub guvernarea mea — scrie Cicero — insula aceasta, o afirm fără exagerare, n-a cheltuit pentru mine nici o para» (*Ad Att.*, 5, 21, 7). În diecezele asiatice Cicero a stat de la 11 februarie pînă la 7 mai, interval în care a rezolvat «toate treburile provinciei cu excepția Ciliciei». În scrisorile sale nu scapă nici o ocazie să se laude cu spiritul său de dreptate și cu dezinteresarea sa materială, subliniind cu plăcere deosebirea dintre metodele sale de guvernare și cele ale predecesorilor săi, mai ales ale lui Appius Claudius Pulcher. Iată cum caracterizează Cicero guvernarea acestuia din urmă (*Ad Att.*, 6, 2): «Appius mi-a trimis două sau trei scrisori amare, deoarece am anulat cîteva din hotărîrile sale; este o situație asemănătoare cu aceea în care un medic, căruia i s-a luat bolnavul, ar vrea să se supere pe alt medic pentru că acesta a schimbat tratamentul. Appius este primul medic. Slăbind provincia cu purgative, scoțîndu-i sînge, luîndu-i cît de multe alimente a putut și predîndu-mi-o epuizată, se uită acum supărat la mine pentru că o întremez cu întăritoare și o readuc la sănătate... Aceste «întăritoare» erau cuprinse în edictul pretorian pregătit de el, fie încă la Roma (*Ad fam.*, 3, 8,4) fie pe drum, după cunoscutul model asiatic al juristului celebru care totodată îi fusese și profesor în materie de drept: Quintus Mucius Scaevola, Pontifex Maximus (Cf. *Ad Att.*, 6, 15). Din acest edict a preluat între altele dispoziția ca orașele asiatice să se conducă după propriile lor legi. Edictul era scurt

și se compunea din două părți: prima reglementa problema datoriilor, iar a doua cuprindea dispoziții referitoare la dreptul de proprietate, de moștenire, de cumpărare și vânzare și la obligații. Problema de a cărei rezolvare Cicero era deosebit de mîndru era degrevarea orașelor grecești de datoriile care le împovărau. Problema aceasta era reglementată în edict de articolul care prevedea micșorarea cheltuielilor orașelor, elaborat de Cicero cu o deosebită grijă (*Ad fam.*, 3, 8). Tocmai acest articol a fost însă cauza neînțelegerilor dintre el și Appius Pulcher: pe baza acestui articol, se interzicea orașelor să acopere cheltuielile legate de plecarea delegaților la Roma; pe de altă parte Cicero n-a permis locuitorilor orașului Appia, așezat în Frigia Maior, să ridice un monument în cinstea fostului guvernator (*Ad fam.*, 5, 7, 2; 5, 9, 1). Aceste mijloace întăritoare se bazau deci, în primul rînd, pe degrevarea orașelor de cheltuielile legate de întreținerea guvernatorului și a suitei sale, iar cheltuielile acestea nu erau mici, dacă doar un singur oraș îi plătise lui Appius pînă la 200 de talași atici pentru scutirea de încartiruirea trupelor. Neluînd personal nici un ban, Cicero supraveghea și pe funcționarii în subordine, iar cazul în care Tullius, unul dintre legații săi, a profitat de serviciile gazdei sale, care de altfel i se cuveneau, este socotit de Cicero ca un lucru excepțional (*Ad Att.*, 5, 21, 5).

Nici Cilicia și nici orașele din Asia nu întrețineau armată romană. Aceasta își așezase tabăra în munții Aman, în mijlocul populațiilor învinse, și în felul acesta nu greva bugetul provinciei. În afară de aceasta, Cicero i-a silit pe funcționarii corupți ai orașelor, dovediți a fi săvîrșit abuzuri în ultimii zece ani, să înapoieze banii delapidăți. O astfel de comportare a guvernatorului nu era numai în interesul orașelor exploatate, dar și în acel al publicanilor romani, care de cinci ani nu puteau strînge sumele pe care orașele și comunitățile grecești li le datorau. Neluînd bani pentru el sau pentru suita sa, Cicero avea totuși grijă de interesele oamenilor de afaceri romani. Despre aceasta vorbește scrisoarea către Atticus (6, 2, 5), în care scrie: «... orașele și-au plătit fără nici o greutate datoriile din ultimii cinci ani și chiar din ultimii zece. Pentru aceasta publicanii mă poartă pe brațe. Vei spune că nu sînt oameni nerecunoscători; și eu m-am convins de aceasta».

După cum se vede, Cicero știa să impace interesele aliaților cu cele ale arendașilor de impozite, atingînd în felul acesta idealul unui «guvernator cinstit». De multe ori ceda în favoarea publicanilor și a cămătarilor sumele care i se datorau lui în calitate de guvernator, cum s-a întîmplat în cazul sumelor oferite de Ariobarzanes și pe care Cicero le-a cedat lui Brutus, sau în cazul sumelor datorate lui de orașul Salamina din Cipru, cedate pentru plata datoriilor către Scaptius (*Ad Att.*, 5, 21, 11). De multe ori, cînd vreun cămătar roman avea pretenții prea mari, Cicero apăra interesele orașului respectiv. Cel mai izbitor exemplu este cel în care Brutus, prin intermediul lui Scaptius, a vrut să stoarcă un procent din cale afară de mare, în ciuda edictului lui Cicero. Cu toată presiunea lui Brutus și cu toate insistențele lui Atticus, Cicero a intervenit energic în favoarea orașului exploatat. Scrisorile către Atticus în care pomenește despre această afacere murdară sînt pline de o revoltă adevărată și sinceră (*Ad Att.*, 6, 1, 6): «Dacă Brutus își închipuie că, în ciuda edictului meu și a ordinului dat de mine, voi fi de acord cu plata a cite 4 procente lunar, cînd chiar și cei mai mari cămătari se mulțumesc cu

un singur procent, dacă se plînge că am refuzat gradul de prefect cămătarului... dacă îi pare rău că am îndepărtat cavaleria din insulă, sînt necăjit că e supărat pe mine, dar și mai mult mă întristează faptul că el este altfel decît mă așteptam». La fel și într-altă scrisoare (*Ad Att.*, 6, 2, 8): «Cum așa? Tu, iubitul meu Atticus, care lauzi conștiinciozitatea și dezinteresarea mea materială în guvernarea provinciei, intervii ca să-i dau lui Scaptius cavaleria, ca să-și poată încasa cu forța datoriile? Cum a putut să iasă aceasta de pe buzele tale? De altfel, la ce servește cavaleria? Locuitorii Salaminei vor să plătească. Oare trebuie să-i silesc la plata unui procent de 4% lunar? Oare, după o astfel de fărădelege, aș mai îndrăzni să mai citesc cartea *Despre Stat*, pe care o lauzi atît de mult?» Cicero nu s-a lăsat convins de Atticus «să-i facă un serviciu lui Brutus, nedreptățindu-i pe alții» (*Ad Att.*, 6, 1, 2) și nu a permis ruina orașului. Iată ce scrie, de pildă, despre metoda sa de a arbitra conflictele (*Ad Att.*, 6, 1, 16): «... Le acord datornicilor termene destul de depărtate, cu specificarea că, dacă vor plăti înainte de termen, voi socoti procente de 1% lunar, iar dacă nu plătesc, le voi socoti conform convenției. În felul acesta grecii plătesc cu un procent moderat, iar arendașii sînt mulțumiți că pot strînge banii. Vezi prin urmare cum procedez cu ei... Nu mă zgîrcesc, cînd este vorba de amabilități și îi invit de multe ori la masa mea... Dar și în privința aceasta păstrez măsura, ca să nu-și poată permite prea mult».

Nu numai faptele citate, dar și scrisorile adresate guvernatorilor provinciilor vecine cu privire la diferiți oameni de afaceri și cămătari romani arată că Cicero era legat de diferiții oameni de afaceri romani și, ca orice guvernator roman, era un apărător al intereselor acestora. Astfel, intervine pe lângă guvernatorul Asiei, Termus, în problema achitării datoriilor orașelor Mylasa, Heraclea, Bargylia și Caunus către arendașul roman Cluvius (*Ad fam.*, 13, 56). Din scrisoarea lui Cicero reiese limpede că Cluvius era agentul lui Pompeius, care nu putea să se ocupe personal cu camăta. Cicero s-a adresat sus-amintitului Termus și în «problema legatului său Marcus Anneius, care avea ceva de rezolvat cu orașul Sardes» (*Ad fam.*, 13, 55). Un caracter asemănător au și scrisorile către guvernatorul Bitiniei, Silius (*Ad fam.*, 13, 61–65) și către cvestorul Crassipes (*Ad fam.*, 13, 9), cărora le recomandă societatea de publicani din Bitinia, cu care — după cum scrie — avea legături deosebit de strînse, întărite prin servicii reciproce. În mod deosebit, îl recomandă pe un oarecare Hispo și îl roagă pe guvernator să determine orașele din provincia acestuia să încheie cu respectivul contractele de arendare ale impozitelor (*Ad fam.*, 13, 65, 1). Cicero nu s-a dat în lături nici de la oarecari ingerințe în treburile judiciare și l-a rugat de exemplu pe Silius să amîne procesul unui anume Pausanias, pe care nu-l cunoștea mai îndeaproape (*Ad fam.*, 13, 64, 1), pînă la sosirea lui Tiberius, prietenul lui Cicero. După plecarea din provincie a lui Appius Claudius Pulcher, raporturile încordate dintre cei doi guvernatori s-au destins puțin, dar scurt timp după aceea au fost supuse la o nouă încercare. După întoarcerea sa la Roma, Appius s-a văzut acuzat — *pare-se de mînestate* — de către Cornelius Dolabella, un pretendent la mîna Tulliei. E de la sine înțeles că Appius putea să bănuiască în această acțiune un amestec al lui Cicero. Temîndu-se de proces, Appius l-a rugat pe Pompeius, cu care era înrudit prin căsătoria copiilor lor, să intervină (*Ad fam.*, 8,9).

Tatăl lui Tulliei nu-i convenea această comportare «uşuratică» a lui Dolabella, care putea să înăsprească raporturile dintre el şi Appius, lucru pe care Cicero nu-l dorea, avînd în vedere legăturile de rudenie ale lui Appius Claudius cu Pompeius şi cu Brutus. Desolidarizîndu-se, prin urmare, de Dolabella (*Ad Att.*, 6, 1), Cicero îl asigură pe Appius de prietenia sa, în felul următor: «Mă miră că tînărul acesta, pe care l-am salvat cu mari eforturi în două procese capitale, s-a legat de tine cu atîta obrăznicie. Despre discursurile lui copilăreşti şi neghioabe m-a informat prietenul meu Coelius, pe lîngă cele scrise de tine pe larg. Aş prefera să rup legăturile vechi cu un om care şi-a atras mînia ta, şi nu să înnod alte noi. Fii convins de ataşamentul meu faţă de tine. Aici nimeni nu se îndoieşte de acest lucru şi nici la Roma nu există nici o îndoială în această privinţă» (*Ad fam.*, 3, 10, 5). Concomitent trimite o scrisoare şi lui Coelius (*Ad fam.*, 2, 13), în care îl asigură de prietenia sa pentru Appius şi critică uşurinţa lui Dolabella. Procesul s-a terminat în favoarea lui Appius; el a fost achitat şi pe deasupra ales cenzor. La auzul acestei veşti Cicero a trimis lui Appius o scrisoare de felicitare plină de cele mai călduroase cuvinte, lăsîndu-l să înţeleagă că din «iniţiativa altor persoane», fără ştirea sa, se încheiasc căsătoria dintre Tullia şi Dolabella (*Ad fam.*, 3, 12, 2). Dacă ar fi fost la Roma, avînd în vedere împrejurările, ar fi cerut părerea lui Appius, înainte de a-şi da consimţămîntul.

Căsătoria Tulliei cu uşuraticul Dolabella era unul din necazurile familiare ale lui Cicero. Este adevărat că Coelius încerca să-l încinte — făcînd presupunerea că Dolabella, care divorţase o dată, va deveni în această căsătorie un om aşezat. Totuşi — cum se vede din scrisorile sale — Cicero nu-şi prea făcea iluzii în această privinţă, deşi nădăjduia ca «Dolabella să fie un ginere bun» (*Ad fam.*, 2, 15, 2). Alt necaz în familie erau neînţelegerile conjugale dintre Quintus şi soţia sa, care, în timpul şederii lui Cicero în Cilicia, ajunseseră atît de departe încît şi Quintus şi Pomponia luaseră hotărîrea să divorţeze. Nu s-a ajuns totuşi la aceasta, deoarece fiul lor Quintus, care era foarte ataşat de maică-sa, i-a împăcat (*Ad Att.*, 6, 2). Atît Quintus cît şi fiul lui Cicero, Marcus, n-au pricinuit părinţilor nici un fel de necazuri (*Ad Att.*, 6, 1, 12). Însoţindu-i pe aceştia în provincie, au petrecut toamna şi iarna, cînd se desfăşurau luptele cu populaţiile muntoase, la curtea regelui Galatiei, Deiotarus, departe de primejdiile războiului. După sosirea lui Marcus Cicero la Laodicea, au venit şi ei la el. Quintus împlinea atunci 16 ani şi a primit în Cilicia *toga virilis*, la sărbătorirea Liberaliilor.

În afară de treburile importante legate de administrarea provinciei, Cicero trebuia să se ocupe şi de fleacuri, ca să satisfacă cererile şi rugămintele prietenilor săi. Astfel a trebuit să-i procure o panteră lui Coelius, pentru ca noul edil curul să poată da jocuri strălucite. Deşi lucrul nu prea era pe placul lui Cicero, care nu vroia să-i silească pe locuitorii provinciei la o vînătoare în stil mare (*Ad Att.*, 6, 1, 12), totuşi, la insistenţele repetate ale lui Coelius (*Ad fam.*, 8, 9, 3), s-a supus. Lucrul acesta i-l comunică şi lui Coelius într-un chip glumeţ în scrisoarea din 4 aprilie: «Cei ce vînează de obicei pantere se silesc să le vîneze la ordinul meu, dar aici există puţine şi acelea care sînt se plîng că în provincia mea nu se întind curse nimănu, cu excepţia lor, şi de aceea au hotărît — cum se spune — să fugă de aici în Caria» (*Ad fam.*, 2, 11, 2). Din scrisorile către Atticus aflăm că Coelius nu era singurul care avea aseme-

nea pretenții. Și Octavius a manifestat pretenții asemănătoare, prin intermediul lui Atticus (*Ad Att.*, 5, 21, 4).

Cicero a rămas în Laodicea pînă în primele zile ale lui mai, cînd s-a întors în Cilicia. Sosind la 5 iunie în Tarsus, a aflat multe știri neliniștitoare (*Ad Att.*, 6, 4, 1). În Syria se pregătea un nou război cu părții, iar în Cilicia se revolta populația. Și din Roma sosiseră știri îngrijorătoare. Astfel, Curio, pe care se bizuia întreaga *nobilitas*, trecuse hotărît de partea lui Caesar, căruia îi era recunoscător pentru achitarea datoriilor sale: pentru o mie cinci sute de talanți s-a vîndut lui Caesar și consulul Paulus (Suetonius, *Caes.* 29, 1). Aceste prime știri nu l-au deprimat pe Cicero: . . . «Nu mă tem de vreun pericol pentru republică, cît timp se ține bine Pompeius și cît timp va fi sănătos, dar îmi pare rău de prietenii Paulus și Curio» (*Ad Att.*, 6, 3, 4), deoarece Appius, în calitate de censor nou ales, îl asigura că «toate forțele republicii se supun lui Pompeius» (*Ad fam.*, 3, 11, 4). Totuși, încă la începutul lui august, la plecarea din provincie, optimismul său dispăruse, deoarece prevedea că tabăra lui Caesar va cîștiga tot mai mulți aderenți, lucru arătat și de simpatia crescîndă a lui Coelius pentru această tabără. Caracteristică pentru această situație este scrisoarea către Coelius din 4 august (*Ad fam.*, 2, 15, 3), în care citim: «Situația republicii mă neliniștește mult. Îi sînt binevoitor lui Curio, aș dori ca Caesar să fie un om cinstit, iar pentru Pompeius mi-aș da viața. Dar mai presus de toate îmi este scumpă republica; tu însă nu prea ai grijă de dînsa, deoarece mi se pare că ești tras în ambele părți, ca unul care pe de o parte ești un om bun, iar pe de altă parte un prieten bun» (desigur al lui Curio).

Cicero, căruia îi expira mandatul de un an, era decis să nu rămînă nici o singură zi în plus și căuta de o bucată de timp un succesor sau pe cineva care putea să preia guvernarea provinciei. Legatul Pomptinus nu venea în considerare, deoarece după terminarea războiului cu populațiile muntoase, și deci după îndeplinirea sarcinii sale, se grăbea spre casă; îl atrăgeau Postumius, sau mai curînd — cum scrie în glumă Cicero—Postumia (*Ad Att.*, 5, 21, 9). Lui Quintus, Cicero nu voia să-i încredințeze guvernarea, ca să nu se considere aceasta drept o dorință de prelungire a puterii fraților Cicero asupra provinciei; afară de aceasta Quintus era sătul de absențe, deoarece la vremea sa petrecuse trei ani în Asia ca guvernator; în sfîrșit, Marcus se temea de impulsivitatea îndeobște cunoscută a fratelui său, care putea duce la fricțiuni între publicani și populația locală (*Ad Att.*, 6, 4; 6, 6). De aceea, cînd a sosit noul cvestor, Gaius Coelius Caldus, deși era tînăr, «puțin cam înfumurat, neserios și nestatornic», n-a șovăit să-i predea administrația provinciei, ca celui mai vechi în rang și provenind dintr-o familie veche (*Ad fam.*, 2, 15, 4). Înainte de plecare, în conformitate cu prescripțiile în vigoare, Cicero a ordonat cvestorului Mescinius Rufus să procedeze la încheierea socotelilor: două copii au rămas în două orașe ale provinciei, la Laodicea și la Apamea, iar a treia copie a luat-o cu el. Surplusul depus în *aerarium* se ridica la un milion de sesterți. În timpul guvernării Cicero cîștigase două milioane de sesterți, pe care i-a depus la publicanii din Efes. Ne putem desigur întreba în ce chip reușise Cicero să cîștige o sumă atît de mare, dacă a fost un guvernator atît de cinstit cum subliniază tot timpul în scrisorile sale. Socot că printr-o analiză amănunțită a scrisorilor din această vreme se poate găsi un răspuns la această întrebare. În scrisoarea către Atticus, amintește despre partea de pradă care i se

cuvenea de drept (*Ad Att.*, 6, 7). Facem cunoștință deci cu prima sursă a veniturilor sale. Al doilea izvor va fi fost desigur acea «recunoștință a publicațiilor» pentru faptul că făcuse posibilă plata înainte de termen a datoriilor orașelor grecești către ei (*Ad Att.*, 6, 2). Recunoștința aceasta nu avea desigur un caracter platonic, ci se exprima într-un chip foarte concret în mii de sesterți. Acesta este un exemplu tipic de îmbogățire legală, fără a face uz de forță și a jupui populația. Mai trebuie adăugat că Cicero putea să economisească anumite sume și din banii destinați lui ca *ornatio provinciae*.

Plecarea lui Cicero din provincie a avut loc la începutul lui august 50, din portul Side, pe țărmul Pamfiliei.
